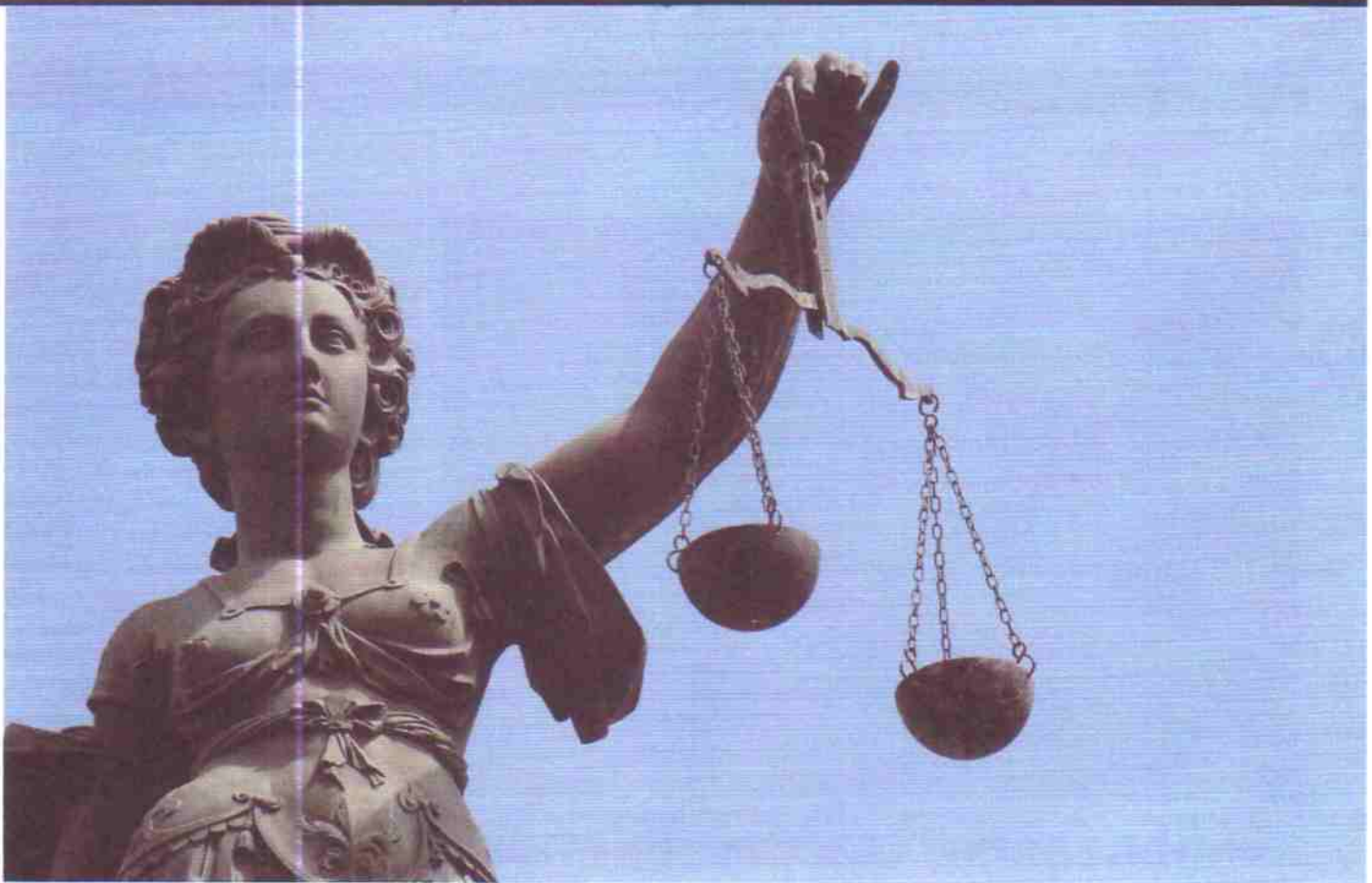

Római jog - mai magyar magánjog

Kapcsolódási pontok

Tizenhetedik átdolgozott és bővített kiadásban jelent meg Földi András tanszékvezető egyetemi tanár és Hamza Gábor tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA rendes tagja által írt, A római jog története és intézményi című mű.¹ A 2000-ben nívódíjjal részesített tankönyv korábbi kiadásairól méltán számos recenzió és könyvismertetés készült, mivel a jogi oktatásban példaértékűen alapos és részletes módon ismerteti a római jog történetét és egyes jogintézményeit.² Mindemellett nem érdektelen, hogy a mű kézikönyvként is alkalmazható.

Dr. Sándor István PhD ügyvéd, egyetemi docens

A római jog napjainkban is jelentős szerepet kap. Számos polgári jogi tárgyú szakkönyv, monográfia, kommentár hivatkozik római jogi jogtételekre, különösen egyes jogintézmények történeti és dogmatikai hátterének bemutatása során. Ezen túlmenően a római jog napjaink joggyakorlatában is megtalálható. Sok esetben bírósági, alkotmánybírósági döntések indokolásaként a római jogra, mint általános és elfogadott jogi jogelvekre történik hivatkozás.

A könyv szerzői a műben folyamatosan bemutatják a római jog előintézményeit, napjaink magánjogában is megjelenő konstrukcióit. Az 1996. évi első kiadása óta folyamatosan bővülő és megújuló munka 17. kiadásában – a teljesség igénye nélkül – pl. Francisco de Victoria alapján a

nemzetközi jog *ius inter gentes* fogalommal kerül megjelölésre, számos hivatkozás található benne az új Ptk. várható szabályaira, érinti a *lex Fabia de plagiaris* kérdéskörét stb.

Az egyes római jogi szabályok, jogintézmények mai jogunkban is megtalálható vonásainak részletesen elemzése egy könyvismertetés keretein túlmutat, így a továbbiakban csak egy-egy konkrét kérdéskörre szeretnék rámutatni, amelyekből kitűnik, hogy a tan- és kézikönyv a gyakorlati jogászok számára is nagy haszonnal forgatható, mivel számos tárgykörben épít hidat a római jog és napjaink jogintézményei között.

A mű részletesen elemzi a jóhiszeműség és tisztesség elvét, rámutatva az objektív és szubjektív értelemben vett jóhisze-

műség (*Treu und Glauben, guter Glaube*) közötti különbségre.³ Az elhatárolás napjaink magánjogában is jelentőséggel bír. A jóhiszeműség önmagában az adott személy megítélését adja vissza arra vonatkozóan, hogy cselekedeteit jogszerűnek tekintie, ehhez képest a jóhiszeműség és tisztesség fogalma az adott helyzetben elvárható általános gondosságra, szótartásra utal. A Ptk.-ba az 1991. évi XIV. törvény iktatta be a jóhiszeműség és tisztesség alapelvét – eredetileg „jóhiszeműség és a tisztesség” megfogalmazásban.⁴ Ez a Ptk. korábbi szövegezését váltotta, amely a szocialista együttélés követelményét fogalmazta meg. A 2006. évi III. törvény módosítása alapján 2006. március 1-jétől egyértelművé tette a törvényalkotó, hogy a jelen esetben a német *Treu und Glauben*

fogalmának megfelelő alapelvről van szó. Ez azt jelenti, hogy a jóhiszeműség és tisztesség alapelve nem két külön fogalomként, hanem egységesen kezelendő, és ez az oka a Ptk. 4. § (1) bekezdésében a „követelményeinek megfelelően” szóhasználat felváltása a „követelményének megfelelően” megfogalmazásra is. Az objektív jóhiszeműséghez hozzátartozik, hogy nemcsak a jóhiszeműség és tisztesség e ve nem választható el egymástól, de eme „szími ikrekkel” a legszorosabb összefüggésben áll az együttműködés követelménye is, amely legfőbb tartalmát képezi.⁵

A végrehajtási eljárásban a római jogban ismert *in fraudem creditorum*, a hitelezők megkárosítására vagyonátruházás elleni az *actio Pauliana*val lehetett fellépni. Az *actio Pauliana* tette lehetővé, hogy az adóssal összejáró szerzővel szemben kártérítésre, a jóhiszemű ingyenes szerzővel szemben pedig a gazdagodás kiadására irányuló kötelezettséget írjanak elő. Ez a szabály a mai magánjogunkban is érvényesül a Ptk. 203. §-ában szabályozott fedezetelvonó szerződések hatálytalanságának kimondásával.

A méhmagzat jogi helyzetével kapcsolatban a mű rámutat arra, hogy a *nasciturus* jogi helyzete hasonló volt, mint napjaink magyar magánjogi szabályozásában. A római jogban ugyan nem tekintették jogképesnek a méhmagzatot, azonban, ha ércekei megkívánták, akkor úgy tekintették, mintha már élő ember volna.⁶ A mai magyar szabályozás alapján a természetes személy jogképessége élve születésével, fogamzásának időpontjától kezdődően áll fenn. A Ptk. e szabályából eredően az élve született embert a jogalanyiség visszamenőlegesen, fogamzásától kezdődően megilleti. Bár a két szabály eltérő, azonban jogkövetkezményeit tekintve mégis azonos érdekek védelmére szól azonos jogkövetkezményeket eredményezve. Ehhöz kapcsolódik az is, hogy a méhmagzat fogamzásának vélelmezett időpontját mind a római jogban, mind a hatályos magyar jogban a születéstől visszafelé számított 300. napra teszik. Itt kívánunk utalni arra, hogy a Csjt. 35. § (2) bekezdése további vélelmet is megállapít a fogamzás időpontjára vonatkozóan, és azt a gyermek születésének napjától visszafelé számított 182. és 300. nap közé helyezi a határnapok hozzászámításával. A római jogban ugyan

az orvostudomány akkori szintjének megfelelően ez még megdönthetetlen vélelem, azonban napjainkban már van lehetőség ellenbizonyításra.

A római jogban is ismert volt, hogy a halál esetére történő, kegyes célra fordítandó felajánlások esetében sokszor önálló szervezetet hoztak létre.⁷ A *pia causa* ezáltal jogi személyiséggel rendelkező vagyontömeget jelentett, amelynek magánjogi jogképessége is volt. A római jogi

konstrukció az alapítvány kialakulásának előzményét jelentette.

A gyámság és gondnokság vonatkozásában értékes utalást találunk arra vonatkozóan, hogy a két jogintézmény elhatárolása mind a mai napig megmaradt. A különböző modern polgári törvénykönyvek ugyan rendszertanilag különböző módon és helyen szabályozzák, így pl. a német BGB a IV. könyvben, a családjog anyagánál tárgyalja, a magyar Ptk. a gondnokságot, míg a Csjt. a gyámságot szabályozza.⁸ Emellett megemlítendő, hogy a gyámság magyar szabályozása, ami kategóriában a római jogban már létezőkkel azonos elnevezést nyert, Werbőczy István *Tripartitum*-ában megismert hármasszétosztást (végrendeleti, törvényi, törvényes és rendelt gyám) mai napig is követi. A sze-

mélyek jogában a római jogban ismert apai hatalmat először a szülői hatalom, majd a szülői felügyeleti jog váltotta fel,⁹ hasonlóan a német BGB-ben ismert szabályozáshoz.

A dologi jogi részben a tartozék és az alkatrész elhatárolása során a tudomány és a technika fejlődésével megvalósult változások, valamint a mindennapi élet elvárásai alapján lehet szempontokat figyelembe venni. Egy kocsí pótkereke a római jogban még *pertinentia* volt, napjainkban sokkal inkább alkatrésznek minősíthető.

A tulajdonjoghoz kapcsolódó jogosítványok már a római jogban is megkülönböztetést nyertek, napjaink civilisztikai irodalmában azonban már a „tulajdonjogi triásként” aposztrofálják.¹⁰ Ugyanez igaz a dologi jogon belül a szolgálat iustinianusi fogalmának átvételére is.

A kötelmi jogon belül a *naturalis obligatio* fogalma napjainkban is használatos az állami úton nem érvényesíthető követelések tekintetében. A római jogban a teljesítés során ellenkező előző megállapodás hiányában a közepes minőséget (*mediae aestimationis*) kívánták meg, amely a német jogban továbbra is irányadó, míg a magyar jogban a forgalomban szokásos jó minőséget írja elő a Ptk. 288. §-a.

A római jogban felfedezhetők már a biztosítási szerződés előzményei is egyes kártelepítési, kármegosztási szabályokban. A tengeri kölcsön (*pecunia traiectitia*) esetében a tengeren szállított áruban *vis maior* folytán bekövetkező károkat, az áru megsemmisülését a kölcsön szabályaitól eltérően a kölcsönadóra hárították azzal, hogy a kölcsönt nem követelhetette vissza. Ennek ellentételezése az volt, hogy a kölcsön kamatának maximalizálására irányuló előírásokat viszont nem kellett alkalmazni.

Itt kívánok utalni arra is, hogy a *vis maior* terminológia mai napig rendszeresen használt a Ptk.-ban szabályozott elháríthatatlan ok szinonimájaként. Érdekes ugyanakkor, hogy a napjainkban az óvadékra utalva használt kaució kifejezés jelentősen eltér a római jogi *cautio* szabályaitól. Ez utóbbit ugyanis felhívásra vagy önként stipulációban ígérte kötelezett arra az esetre, ha egy adott, általában nem kötelmi jogi jogviszonyból eredő későbbiekben esedékes kötelezettségét nem teljesíti.¹¹

A mű több helyen is foglalkozik a fiduciárius zálogjoggal.¹² A római jogi

fiducia mancipatio útján civiljogi tulajdon átruházást eredményezett azzal a kikötéssel, hogy amennyiben az adós mint eladó a vételárat a kikötött határidőre nem fizeti vissza a vevőnek mint zálogjogosultnak, úgy az adásvétel véglegessé válik és a vevő (zálogjogosult) megszerezte a zálogba kapott dolog tulajdonjogát. A biztosítéki célú tulajdonjog-átruházásnak és az azzal hasonló gazdasági célt szolgáló biztosítéki célú vételi jog kikötésnek a jogi megítélésében a magyar bírósági gyakorlat sem teljes mértékben elutasító, ugyanakkor felmerült annak az igénye, hogy a zálogjoghoz mérje annak tényleges alkalmazását. A biztosítéki célú vételi jogra irányuló kikötést a Legfelsőbb Bíróság a BH 2009/46. számú eseti döntésében járulékos jellegűnek, míg a BH 2008/43. számú eseti döntésében nem minősítette annak. Az új Ptk. egyes tervezetei szinten eltérő szabályozás megvalósítását tűzték ki célul a *lex commissoria* szabályával konkuráló gyakorlat kapcsán.

A római jogban az újítás (*novatio*) a napjainkban ismert szerződésmódosi ással jelentős hasonlóságot felmutató szabályrendszer volt. Amennyiben a felek utaltak a stipulációban a régi kötelezetre, úgy a *delegatio obligandi* novatiót eredményezett, vagyis a régi kötelezmegszűnt és ugyanolyan tárgyban jött létre az új kötelezés új adóssal vagy hitelezővel. Ez a jogi konstrukció az új Ptk. egyes tervezeteiben is újra felbukkan szerződésátruházás elnevezéssel.¹³

A mai magánjogunkban ismert polgári jogi társaság, és bizonyos tekintetben a még létező jogi személyiség nélkül gazdasági társaságok ókori előzményeinek tekinthető a *societas*.¹⁴ A konszenzus szerződés szintjén maradó római jogi társaságának szintén nem volt elkülönült jogalanyisága, önálló vagyona, szervezete stb., ugyanakkor szintén lehetőséget biztosított arra, hogy a személyek valamely vagyoni célra szövetkezzenek, sőt, a *societas publicanorum* már a jogi személy egyes jegyeit is felvonultatta. Kétségtelen, hogy a *societas* egyes részletszabályai eltértek a mai polgári jogi társaságra vonatkozó törvényi előírásoktól, hiszen gazdasági célra is lehetett alapítani, és tagjai megosztva feleltek harmadik személyek irányában a *societas* tartozásaiért. Az aiséposi meséből ismert *societas leonina* tilalma napjaink

társasági jogában is alapelvnek számít, még ha megváltozott formában is érvényesül, hiszen nem csak azt tiltja, hogy valaki a profitból, hanem azt is, hogy a veszteségből nem kerülhet teljes mértékben kizárára.

Az öröklési jogban kiemelendő, hogy már a római jogban kialakult a végrendelet, a törvényes és a végrendelet ellenére való öröklés egymáshoz való viszonyrendszere és szabályainak dogmatikai alapjai. A hagyatéki tartozásokért való felelősség vonatkozásában a *cum viribus, pro viribus* és *ultra vires hereditatis* felelősség napjainkban is rendszeresen idézett kategória, még ha ez utóbbi csak kivételes esetben merül is fel.¹⁵ Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy az új Ptk. Országgyűlés elé beterjesztett tervezete az utóöröklés lehetőségét – bár csak szűk körben – be kívánja vezetni, ami a római jogban már ismert *substitutio pupillaris* és *quasi pupillaris* szabályaival mutat hasonlóságokat.¹⁶

Hosszan lehetne folytatni a felsorolást, ki lehetne térni növedékjog (*ius aderescendi*) és járulék (*accessio*) közötti különbségekre, a szerződés semmissége és megtámadhatósága közötti eltérésekre, a készfizető kezességhez képest a sortartó kezesség kialakulására, a jelzálogjogra, az utaló magatartás jelentőségére, az egyezségre (*transactio*), az idegen dolog eladásának szabályaira, a jogszavatosságra, a dologi bérletre, a jogalap nélküli gazdagodásra (*locupletatio iniusta*), a sérelemdíj római jogi előzményeire, az egyes napjainkban is hasonló tartalommal létező öröklési szabályok kialakulására, vagy az egyes szerződéstípusok eltérő jegyeire.¹⁷ A tankönyv – és egyben kézikönyv – szerzői nem csak a római jog tudományos szintű feldolgozására és bemutatására vállalkoztak, de jelentős hangsúlyt fektettek arra is, hogy a mai is élő római jog és antik előzményei közötti kapcsolatot számos jogintézményen és szabályon keresztül ismertessék az olvasóval. ■

Jegyzetek

- 1 Földi A. – Hamza G.: A római jog története és intézményei. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2012. 17. átdolgozott és bővített kiadás. XL+715 o.
- 2 Kelemen L.: Ügyvédek Lapja 1997/2. 61.; Sándor I.: Az új római jogi tankönyv bemutatása. Magyar Jog 44 (1997) 503.; Tóth Á.: Közjegyzők Közlönye I (1997) 9-10.; Uő: Az új római jogi tankönyv jogászegyleti vitája. Magyar Jog 44 (1997) 504-506.; Burián L.: Jogállam (1998) 117-121.; Dömötör L.: Magyar Felsőoktatás 1998/12. 54.; Uő: Magyar Tudomány 43 (1998). 1396-1398.; Pókecz Kovács A.: Magyar Jog 47 (2000) 445-448.; Gedeon M.: AETAS 2001/3-4.; 311-313. Sándor I.: Debreceni Szemle 9 (2001) 299-302.; Nótári T.: Jogtudományi Közöny 58 (2003) 65-68.; Boóc Á.: Katekhon 2 (2005) 401-403.; Nótári T.: JogOk 1 (2005) 60-63.; Nótári T.: Romániai Magyar Jogtudományi Közöny 4 (2007) 99-103.; Sándor I.: Gondolatok a római jogi tankönyvről. Magyar Jog 57 (2010) 508-509.; Sándor I.: RUBICON 1997/3-4. 46-47.; Tóth Á.: Belügyi Szemle 45 (1997) 1. 123.; Sándor I.: Collega 1998/10 – 1999/1. 68-70.
- 3 Földi A. – Hamza G.: id. mű 177. o. 8. j.
- 4 Megjegyzendő, hogy korábbi magánjogunk természetesen ismerte ezen alapelvet. Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat 2. §-a az alábbiak szerint rendelkezik: „A jogok gyakorlásában és a kötelezettségek teljesítésében a jóhiszeműségnek és a tisztességnek megfelelően kell eljárni.”
- 5 Földi A.: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig. Budapest, 2001. 106. o.
- 6 Földi A. – Hamza G.: id. mű 204. o.
- 7 Földi A. – Hamza G.: id. mű 235. o.
- 8 Földi A. – Hamza G.: id. mű 261. o. 1. j.
- 9 Földi A. – Hamza G.: id. mű 267. o. 3. j.
- 10 Ez a megkülönböztetés egyébiránt vitatható. Földi A. – Hamza G.: id. mű 267. o. és 289. o.
- 11 Földi A. – Hamza G.: id. mű 438.
- 12 Földi A. – Hamza G.: id. mű 443., 489. és 658. o.
- 13 Ld. új Ptk. tervezete 6:209. – 6:212. §-ai.
- 14 Földi A. – Hamza G.: id. mű 533. skk. o.
- 15 Ptk. 680. §. Ld. ehhez Földi A. – Hamza G.: id. mű 651. o.
- 16 Új Ptk. tervezete 7:28. § (3) – (4) bekezdései.
- 17 Földi A. – Hamza G.: id. mű 295. o. 7. j., 391. o. 13. j., 441. o. 5. j., 446. o. 11. j., 470. § 2. j., 506. o. 5. j., 511. o. 3. j., 517. o. 10., 11. j., 523. o. 16. j., 550. o. 2a., 557. o. 4. j., 611. o. 14. j., 633. o. 6. j., 648. o. 1. j., 649. o. 3. j., 663. skk. o., 470. § 2. j., 506. o. 5. j., 511. o. 3. j., 517. o. 10., 11. j., 523. o. 16. j., 550. o. 2a., 557. o. 4. j., 582. skk. o., 611. o. 14. j., 633. o. 6. j., 648. o. 1. j., 649. o. 3. j., 651. o. 5. j., 663. skk. o.